

Stadswandeling

In de voetsporen van Hendrica Leurs

Start: Stadshuisbrug

Totale afstand: ca. 4-5 km

Duur: 70-90 min. (exclusief museumbezoek)

Inleiding *De erfenis van Hendrica Leurs*

In *De erfenis van Hendrica Leurs* volgt Marlies Medema het leven van Hendrica, die zich na een verboden liefde en een groot verlies heeft weten op te werken tot directrice van een meisjesschool in Utrecht. Vanuit deze positie zet ze zich onvermoeibaar in om meisjes een betere toekomst te geven en hun te leren dat hun stem ertoe doet. Wanneer geheimen uit haar verleden aan het licht komen, dreigt alles waarvoor ze heeft geknokt verloren te gaan. Maar zelfs wanneer het water haar aan de lippen staat, weigert Hendrica haar idealen op te geven – zelfs als ze daarmee haar eigen leven op het spel zet.

Deze meeslepende historische roman is een eerbetoon aan Hendrica Leurs, de vrouw die haar waardigheid wist te behouden in een wereld die haar dwong om morele grenzen te overschrijden. Een verhaal over moed, integriteit en de prijs van vrijheid.

Wandel mee met Marlies Medema door Utrecht, in de voetsporen van Hendrica Leurs!

Start & stop 1 — Stadhuis, Stadhuisbrug 1

Intro: Welkom bij deze stadswandeling in de voetsporen van Hendrica Leurs! Aan het begin van de negentiende eeuw heeft Hendrica heel wat keren met haar leerlingen over deze brug gelopen, of haar boodschappen gedaan in het centrum van Utrecht.

Hier zie je het Stadhuis, waar Hendrica in de roman haar sollicitatiegesprek had met de schoolopziener, de burgemeester en de onderwijscommissie. Het stadhuis van Utrecht kent een lange geschiedenis en werd door de eeuwen heen steeds weer verbouwd. Tijdens archeologisch onderzoek werden houten palen aangetroffen die waarschijnlijk dateren uit het jaar 806. In de jaren voordat Hendrica in Utrecht kwam werken, waren er twee oude huizen die samen het stadhuis vormden: Lichtenberg en Hasenberg. Rond 1830 werden deze huizen afgebroken om plaats te maken voor een nieuw gebouw, ontworpen door stadsarchitect Johannes van Embden.

In het vernieuwde stadhuis moest het hele stadsbestuur kunnen werken. Dat bestuur had er in de tijd van Napoleon veel nieuwe taken bij gekregen, waardoor er meer ruimte nodig was.

Het nieuwe gebouw had een indrukwekkende voorgevel van Bentheimer zandsteen. De stijl was neoclassicistisch: geïnspireerd op de bouwkunst van de oude Grieken. Aan de voorkant stak een deel van de gevel iets naar voren, als een soort tempel, met vier grote Dorische zuilen op hoge voetstukken. Twee grote lantaarns gaven elke avond het sein voor het aansteken van alle straatlantaarns in de stad.

Tip: kijk op <https://www.bumos.nl/3dc/>, klik op het jaar '1830' en je krijgt een indruk van hoe dit punt er in dat jaar uitzag.

Naar stop 2: loop naar de Oudegracht, richting **Oudegracht 158**.

Stop 2 — Oudegracht 158 (omgeving) – Winkel van Sinkel

In de tijd van Hendrica was de Oudegracht bovenal een werkgracht. Trekschuiten beladen met allerlei goederen voeren erdoor, afkomstig van de rivier de Vecht en de Kromme Rijn. Vaten, balen en tonnen werden naar boven gerold en gedragen en naar winkels en huizen vervoerd. Warenhuizen bestonden in Hendrica's tijd in Nederland nog niet. De boodschappen werden gedaan op de markt en in kleinere winkels: een furnituurzaak, een apotheek, een bakker. De winkeliers hadden weinig tot geen personeel.

Het was dan ook een hele gebeurtenis toen winkelier Anton Sinkel in 1836 het Sint Barbaragasthuis aan de Oudegracht opkocht, om dit met aangrenzende percelen om te bouwen tot een groot warenhuis, waar allerlei verschillende zaken verkocht werden. Terwijl Hendrica er woonde, plaatste een enorme stadskraan vier imposante vrouwenbeelden, die dienstdeden als zuilen. De beelden symboliseerden van links naar rechts: Koophandel, Voorzichtigheid, Zeevaart en Hoop. Bij het hijsen van een van de

dames liep het volgens de overlevering echter mis: de stadskraan brak en viel met standbeeld en al in het water.

Tegenwoordig is de Winkel van Sinkel een grand café, maar het pand ademt vanbinnen nog altijd de sfeer van het vroegere warenhuis. En misschien herinner je je ook het rijmpje: “In de winkel van Sinkel is alles te koop. Hoeden en petten en dameskorsetten.”

Naar stop 3: Bij de eerste kruising zie je aan je linkerkant zie je de Bakkerbrug. Op de Bakkerbrug was vroeger een markt waar vooral groente en fruit werden verkocht. Later hoorden hier ook potten, boter en bloemen bij. De Bakkerbrug was ook een plek waar zakken werden gewogen en gecontroleerd. Daarna droegen zakkendragers de goederen verder de stad in. Neem de tweede straat rechtsaf (Drakenburgstraat) naar de Neude. Het huis op de hoek van de Oudegracht en de Drakenburgstraat, stadskasteel Drakenburg, is het oudste huis van Utrecht en vermoedelijk al in de elfde eeuw gebouwd. De eigenaar van Drakenburg had in de 13e en vroege 14e eeuw voortdurend ruzie met de overburen van het stadskasteel Oudaen (Oudegracht 99). Pas in de vijftiende eeuw kwam daar verandering in, toen Cornelia van Drakenborgh een relatie kreeg met Frederic van Oudaen.

Stop 3 — Neude

De Neude (ja: dé Neude, niet het) dankt zijn naam aan het oude woord ‘node’, dat moeras betekent. Dat past ook wel: dit gebied lag vroeger laag, vlak bij de Rijn, die regelmatig buiten zijn oevers trad.

In de 13e eeuw werd de drassige grond opgehoogd. Een paar eeuwen later kreeg het plein ook bestrating. Tot het einde van de 17e eeuw was dit bovendien een plek waar misdadigers publiek werden gestraft.

Omdat de Neude precies aan een belangrijke handelsroute lag (van Holland naar Gelre) én vlak bij de Oudegracht, kwamen er veel kooplieden. Zo groeide het plein uit tot een drukke marktplaats. Aan de zuidkant was zelfs een speciale korenmarkt.

Tussen de Oudegracht en de Neude stond in de Middeleeuwen het Ceciliaconvent, een klooster voor nonnen. In 1647 werd dat vervangen door de Munt, waar munten werden geslagen. Dat bleef zo tot 1911, toen de Munt verhuisde naar de Leidsekade. Het gebouw aan de Neude werd daarna afgebroken en maakte plaats voor het hoofdpostkantoor van Utrecht. Tegenwoordig vind je daar onder andere boekhandel Broese en de bibliotheek.

Op de hoek ligt De Beurs. Heb je de roman Papieren Paradijs ook gelezen? In dit pand groeide Arend van den Brandhof op, voordat hij met Anna Pannekoek trouwde.

Naar stop 4: Steek het plein over en ga rechtsaf de Potterstraat in, richting het Janskerkhof.

Stop 4 — Janskerkhof 3

In de Franse tijd was de Utrechtse universiteit gedegradeerd tot hogeschool, maar van Koning Willem I kreeg ze haar academische status terug. Daaraan was wel een belangrijke voorwaarde verbonden: Utrecht moest over een anatomische collectie beschikken.

De Utrechtse hoogleraar Jan Bleuland bezat een indrukwekkende verzameling preparaten en modellen. Hij riep de universiteit op die van hem te kopen. Als onderkomen stelde hij dit pand voor: een voormalig klooster, waar tot de Franse tijd de Staten van Utrecht hadden vergaderd. De koning zelf stelde maar liefst 30.000 gulden beschikbaar voor de aankoop. Er kwamen speciale vitrinekasten — in totaal zeventien meter lang — met daarop de tekst Museum Bleulandinum en in het Latijn de woorden: 'Vrijgevig geschonken door Koning Willem I aan de Utrechtse Academie'. Naast preparaten en opgezette dieren bevatte de collectie ook een bijzonder fraaie verzameling mineralen van de Vesuvius, bestaande uit meer dan zeshonderd zorgvuldig geselecteerde stukken. In 1835 werden daar wasmodellen en een bonte verzameling opgezette vogels aan toegevoegd.

Tegen de buitenmuur van het Zoölogisch Museum stond ook een klein wit gebouwtje waar anatomische lessen werden gegeven — onder andere door de arts en hoogleraar Bernardus Franciscus Suerman. De zogenaamde snijkamer. Soms waagden ook vrouwen zich naar binnen. Het gebouwtje was bepaald geen sieraad voor het Janskerkhof, en in 1932 werd het dan ook gesloopt.

Naar stop 5: Neem vanaf het Janskerkhof de Korte Jansstraat en sla meteen linksaf, de Jansdam in. Neem bij de Jansdambrug de Kromme Nieuwegracht.

Stop 5 — Kromme Nieuwegracht

Deze smalle stadsgracht is een voortzetting van de Nieuwegracht, waar we straks nog langskomen. Aan je linkerhand, op nummer 54, woonde dokter Suerman. Tegenwoordig huist hier studentenvereniging Veritas.

Een stuk verderop, aan je rechterhand op nummer 43, bevindt zich De Truttige Tuyl. In Hendrica's tijd woonde hier burgemeester Hubert Matthijs Adriaan Jan van Asch van Wijck. In de jaren zeventig van de twintigste eeuw raakte het pand leeg en verviel het

langzaam. Een groep krakers trok erin en streed voor het behoud ervan. In samenwerking met de gemeente werd het pand gerestaureerd en de woongroep gelegaliseerd. De krakers doopten het naar de toenmalige burgemeester Hans van Tuyl van Serooskerken, en zo werd het De Truttige Tuyl.

Op nummer 49 bevindt zich een van de best bewaarde historische monumenten van de stad: Paushuize, het stadspaleis van de enige paus die Nederland ooit heeft voortgebracht. Hij liet het aan het begin van de zestiende eeuw bouwen. In de tijd dat Hendrica in Utrecht woonde, kreeg het pand ook bestuurlijke functies en werd het gebruikt door overheid en notabelen.

Stop 6 — Trans

Je loopt voorbij herensociëteit Sic Semper ('Zo is het altijd') die er in Hendrica's tijd ook al zat. De meeste leden waren vooraanstaande Utrechters. In de patriottentijd en de jaren van de Franse bezetting, ruwweg 1780 tot 1813, stond Sic Semper bekend als een bolwerk van Oranjegezinden. Ook later in de negentiende eeuw bleef de sociëteit een club van conservatieve, koningsgezinde heren.

Wie lid wilde worden, moest door een ballotage: minstens twaalf leden moesten aanwezig zijn, en twee derde daarvan moest vóór stemmen. Nieuwe leden betaalden entreegeld, en wie zijn lidmaatschap opzegde, was ook uitreegeld verschuldigd.

Het oorspronkelijke pand kreeg in 1890 een compleet nieuw jasje. Ze bleef tot begin twintigste eeuw bestaan.

Op nummer 11 bevond zich het eerste schoolgebouw van Hendrica, dat ze vermoedelijk huurde. In het witte huis daar direct naast, nummer 13, woonde van 1772 tot 1776 Hieronymus van Alphen; misschien ken je hem van het versje 'Jantje zag eens pruimen hangen, o als eieren zo groot.' Hendrica zal zijn gedichten vast hebben gekend en voorgedragen op haar school. Rechts zat in 1850 een kleermaker. De gevelsteen met de tekst 'de snijder' werd overigens pas een eeuw later aangebracht.

Naar stop 7: Loop terug en sla bij Sic Semper rechtsaf de Nieuwegracht in.

Stop 7 — Nieuwegracht 53

De Nieuwegracht is het statige tegenbeeld van de Oudegracht met zijn drukke winkels. "Mij doet deze gracht altijd denken aan een freule uit een verarmd geslacht, die toen de kans zich aanbood het huwelijk met de rijke koopmanszoon niet heeft afgeslagen,"

schrijft iemand in een boek over oud Utrecht. “Ze is er wel bij gevaren, al heeft ze dan aan voornaamheid ingeboet. De Nieuwegracht, maar het is al vele eeuwen geleden, dat ze werkelijk nieuw was, is trouw gebleven aan het voorbije.”

Aan je rechterhand, op nummer 53, en schuin tegenover de brug naar de Brigittenstraat, bevindt zich Galerie Quintessens. In dit huis bestierde Hendrica haar school toen het gebouw aan de Trans niet meer naar tevredenheid functioneerde. Het huis bevatte naast de verdiepingen en tuin ook een werfkelder, waarvan er in de Utrechtse binnenstad maar liefst zo'n 1000 zijn. Hebben zich op die plek gebeurtenissen afgespeeld die met de vervalsing van bankbiljetten te maken hebben? We zullen het nooit weten. De oude open haard is nog intact. Vermoedelijk heeft ze in die haard één vals biljet verbrand.

De afgezaagde kanonlopen die in het trottoir zijn gezet, dienden lange tijd als schamppalen. Ze stonden schuin in de stoep zodat **karren en koetsen** ertegenaan konden rijden zonder de gevels of hun eigen wielen te beschadigen.

De oude kanonlopen werden al in de 15e eeuw gebruikt als onderdeel van de verdediging van Utrecht. Na de Franse bezetting in 1672, toen Utrecht zich overgaf, werden ze niet meer militair gebruikt en kregen ze hun nieuwe functie in de stoep.

Naar stop 8: loop de Nieuwegracht af tot je niet verder kunt. De groene omgeving van de singel is in Hendrica's tijd in opdracht van burgemeester Van Asch van Wijck ontworpen door de Haarlemse architect Jan David Zocher jr. De verdedigingsmuren werden voor een groot deel gesloopt en vervangen door een park in landschapsstijl. Leuk detail: Zocher ontwierp ook de tuin van Hendrica's voormalige werkgever Pieter van Lennep. Sla rechtsaf de Agnietenstraat in. Neem vervolgens de eerste afslag naar de Lange Nieuwstraat.

Stop 8 — Universiteitsmuseum (Lange Nieuwstraat 106)

Aan je rechterhand bevindt zich het Universiteitsmuseum. De tuinen van dit museum behoren tot de oudste universitaire tuinen van Nederland. Ze liggen al vanaf 1723 op deze plek. Studenten deden hier kennis op over planten, met name over hun medicinale kracht.

Heb je tijd? Ook nu kun je, als je een entreeticket voor het museum koopt, door de prachtige tuin lopen én het museum bezoeken. In dit museum bevindt zich ook een deel van het Bleulandkabinet, dat zich in Hendrica's tijd in het Zoölogisch Museum bevond. Skeletten van mensen, mammoetschedels en preparaten van reptielen: je vindt het er allemaal.

Veel medische preparaten zijn overigens bij de medische faculteit gebleven. Ze zijn op afspraak te bezichtigen bij het UMC (Universitair Medisch Centrum).

Naar stop 9: Loop verder de Lange Nieuwstraat af en sla linksaf de Vrouwjutenstraat in (eerste brede straat naar links). Loop door tot je bij de Oudegracht uitkomt en sla rechtsaf. Volg de Oudegracht langs een kruising (Korte Smeestraat) en drie stegen (Dorstige Hartsteeg, Reguliersteeg, Abraham Dolesteeg) tot je bij een kruising met de Hamburgerstraat komt. Sla daar rechtsaf. Bij de kruising met de Korte Nieuwstraat en Lange Nieuwstraat zie je links, schuin tegenover je, het voormalige Gerechtsgebouw, waar nu het Utrechts Archief zit.

Stop 9 — Utrechts Archief (hoek Hamburgerstraat/Lange Nieuwstraat)

Onder je voeten ligt een geschiedenis van bijna duizend jaar. Op deze plek stond ooit de Paulusabdij, gesticht rond 1050. Eeuwenlang leefden hier monniken, totdat de abdij in 1580 werd opgeheven. Vijftien jaar later nam het Hof van Utrecht de kloostergebouwen in gebruik, en wie binnen goed kijkt, ziet nog altijd sporen van die oude ommuurde abdij terug in het huidige pand.

Rond 1837 liet architect Christiaan Kramm het conciërgehuis en het conventgebouw grondig verbouwen tot een moderne rechtbank. Dat gebouw staat er nog steeds, al is het flink aangepast en doet het al lang geen dienst meer als rechtbank. Tegenwoordig bevindt zich hier het Utrechts Archief.

In de roman betreedt Hendrica dit gebouw voor een verhoor bij de rechter van Eerste Aanleg. Stel je voor hoe ze door deze zware deuren naar binnen stapte: gespannen, onzeker over wat haar te wachten stond. Al is het ook mogelijk dat ze daarvoor naar een locatie achter de Dom moest. Daarover straks meer.

Heb je tijd over? Een bezoek aan het archief is zeker de moeite waard; er zijn regelmatig tentoonstellingen over oud Utrecht.

Naar stop 10: Sla linksaf de Korte Nieuwstraat in. Een eindje verderop zie je de Dom.

Stop 10 — Domkerk + Pandhof

Of Hendrica en haar meisjes hier op zondag naar de kerk gingen, weet ik helaas niet zeker, maar de Dom ligt op slechts een paar minuten lopen van de school, dus hij is een goede kanshebber.

De Domtoren is met zijn 112 meter de hoogste kerktoren van Nederland. In Hendrica's tijd verkeerde hij in geen al te beste staat. Na de Franse tijd was de toren in een wirwar van eigendoms- en onderhoudsplichten terechtgekomen. In 1811 werden de oude kapittels opgeheven en gingen bezittingen over naar de staat. In 1823 werd de toren definitief losgemaakt van de kerk, en werden er afspraken gemaakt over wie wat moest onderhouden. Die nieuwe verhoudingen maakten verbouwingen mogelijk, maar zorgden ook voor jaren van achterstallig onderhoud en eindeloos getouwtrek.

In 1826 werd het puin van het oude schip geruimd, en zo ontstond het huidige Domplein. Binnen in de kerk volgden verbouwingen door verschillende architecten, waaronder Johannes van Embden, die zich ook over het stadhuis had ontfermd. Bij een zware storm in november 1836 liep de toren opnieuw schade op.

Ook de Pandhof, nu een heerlijke plek om even bij te komen, lag er in die tijd verwaarloosd bij. Neem er gerust even een kijkje, het is nu een heerlijke plek om tot rust te komen. In de stenen bankjes zijn krassen te zien waarvan men zegt dat Napoleontische soldaten er hun bajonetten op hebben geslepen. Of het waar is? Dat laten we in het midden.

Naar stop 11: Ga de Pandhof in en loop door de kruidentuin. Ga aan de achterkant weer naar buiten. Je bent nu 'achter de Dom'. Sla even rechtsaf, naar nummer 7.

Stop 11 — Achter de Dom 7

Huis Grothe, het pand Achter de Dom 7, begon rond 1400 als de woning voor een kanunnik, een roomse geestelijke. Door de eeuwen heen kende het veel verschillende eigenaren. De laatste particuliere bewoner verkocht het huis in 1810 aan het Rijk. In 1813 moest het, volgens een decreet van Napoleon, worden overgedragen aan de stad Utrecht. Nog datzelfde jaar werd het hoofdbureau van de politie erin ondergebracht, compleet met ciperswoning, cellen en het kantongerecht. De cellen zaten boven in de toren - dat is nog altijd te zien aan de tralies voor de ramen - en zelfs op zolder bevonden zich cellen. In hetzelfde gebouw bevond zich ook het kantongerecht.

Hendrica zal hier in haar poging om aangifte te doen mogelijk gesproken hebben met hoofdcommissaris Van Goudoever, die hier bovendien werkte als ambtenaar van het Openbaar Ministerie.

Sinds 1867 is dit pand in bezit van de Universiteit en doet het dienst als centrale ontmoetingsplek voor alumni en medewerkers.

Naar het eindpunt: Loop terug door de Pandhof naar het Domplein. Ga onder de Dom door (Jacob van Eyckpassage). Aan je linkerhand zie je Flora's hof, een binnentuin waar in Hendrica's tijd een bloemenkwekerij zat. Loop rechtdoor door de Servetstraat en sla rechtsaf, de Vismarkt op, waar in Hendrica's tijd beroepsvissers hun vangst heen brachten om te verkopen. Blijf de Vismarkt volgen tot je weer bij het stadhuis bent.

Eindpunt — Centrum: Stadhuisbrug/Oudegracht